

RECENZE | ZPRÁVY

Dušan Kováč a porevolučné formovanie slovenskej historiografie (Dušan Kováč 80-ročný)

MIROSLAV MICHELA

Keď ma Roman Holec oslovil, aby som napísal krátku úvahu venovanú Dušanovi Kováčovi, ktorá bude uverejnená pri príležitosti okrúhleho výročia jeho narodenia, trochu som sa zháčil. Nie som ideálny typ na písanie podobných esejí. Nezáleží vlastne ani na tom, či daného človeka osobne viac poznám, alebo nie. Beriem to ako záležitosť najbližšieho okruhu osobných priateľov a spolupracovníkov. Ja som s Dušanom Kováčom intenzívnejšie spolupracoval len vo výbore Slovenskej historickej spoločnosti a predovšetkým na spoločnej knihe rozhovorov, v ktorej som sa snažil priblížiť osobné zážitky a názory spojené predovšetkým s jeho profesionálnym životom. Stále si preto viem predstaviť mnoho iných ľudí, ktorí by o Dušanovi mohli a mali písať a rozprávať. Zároveň bola spolupráca s ním pre mňa veľkou a veľmi príjemnou skúsenosťou. Dostal som šancu vidieť, akým spôsobom pracuje a trochu sa aj „pohrabať“ v jeho minulosti a názorovom svete.

Ako niekto, kto sa Dušana snaží hlbšie spoznať, si stále netrúfam povedať, do akej miery či hĺbky sa mi to podarilo. Dušan je introvert, ktorý si svoje komunikačné návyky vycibril do dokonalosti. Odpovie priamo na každú otázku, ale stručne, nepovie viac ako priamu a jasnú odpoveď. Preto je stále dôležité sa znovu a znovu na niečo pýtať a snažiť sa porozumieť aj širšiemu kontextu. Dušan Kováč má nadhľad a zohľadňuje širší kontext v živote a vo svojej práci, čo sa napríklad prejavuje aj nad tým, že neustále premýšľa o parametroch novej syntézy dejín Slovenska. Nikdy mu nestačila len čistá „suma faktov“, ktorú by si

poskladal do definitívnej mozaiky nazvanej „dejiny“ a potom ju už len opakoval. Naopak, vychádza z precízne formulovaného názoru: „*Historik si musí klásť otázky. Nestačí študovať archívne či iné dokumenty. Samotná historikova práca sa začína kladením si otázok. A keďže každý historik žije v konkrétnej dobe a v konkrétnom prostredí, je dôležité, aby pri kritike dokumentov, čo je základná metóda historikovej práce, začal profesionál klásť otázky aj sebe, resp. klásť otázky, ktoré súvisia s jeho vzťahom k dobe a k historickému procesu.*“¹

Pri tejto príležitosti mám šancu oprášiť niektoré myšlienky z našich rozhovorov a zhodnotiť prácu Dušana Kováča z generačne vzdialenejšej pozície, keďže v čase, keď som sa ja snažil stať profesionálnym historikom, bol Dušan na kariérom vrchole. Pracoval na predsedníctve Slovenskej akadémie vied, čo bolo z pohľadu začínajúceho doktoranda pozícia z „inej galaxie“. Vtedy sme ho stretávali predovšetkým na doktorandských seminároch a na medzinárodných konferenciách. Pri príležitosti jeho „okružlin“ si kladiem otázku, ktoré konkrétne aktivity a pracovné pozície ho vlastne do tejto – až symbolickej pozície – reprezentanta a tvorca podoby porevolučnej slovenskej historiografie predznamenal.

Dušan Kováč zastupoval slovenskú historiografiu na nespočetnom množstve domácich aj medzinárodných podujatí a organizácií, je autorom množstva odborných publikácií, ale napríklad aj učebníc. Jeho Dejiny Slovenska sa dočkali prekladov do češtiny, maďarčiny a srbštiny. V neposlednom rade je aj mediálne známou postavou a reprezentuje náš vedecký odbor aj pred širšou verejnosťou. Tieto výsledky len potvrdzujú, že je významnou postavou slovenskej a stredoeurópskej historiografie. Akým spôsobom a v čom ovplyvnil Dušan Kováč formovanie slovenskej historiografie posledných päť desaťročí? V tomto kontexte chcem vyzdvihnúť tri rozmery jeho aktivít: prácu historika, manažéra vedy a verejného intelektuála.

Historik a tvorca syntéz dejín Slovenska

K poznávaniu dejín mal Dušan Kováč blízko už od útlej mladosti, avšak dejepisectvo nebolo jeho vysnívanou metou, bavila ho predovšetkým krásna literatúra. Snaha porozumieť histórii vlastného regiónu v ňom vzbudila záujem, ktorý neskôr vyústil v diplomovú prácu venovanú pozemkovej reforme po druhej svetovej vojne na východnom Slovensku. Od 1. augusta 1968 pracoval na Ústa-

1 KOVÁČ, Dušan – MICHELA, Miroslav. *Na ceste k poznaniu. Dušan Kováč o slovenskom dejepisectve s Miroslavom Michelom*. Bratislava 2020, s. 43.

ve dejín európskych socialistických krajín, kde sa primárne venoval dejinám Rakúska a revolučných hnutí v Európe po prvej svetovej vojne. Kandidátsku prácu obhájil v roku 1974. Stala sa základom jeho prvej monografie *Od Dvoj-spolku k politike anšlusu* (vyšla roku 1979).

Potom ako v roku 1981 prešiel do Historického ústavu SAV, zapojil sa do práce na veľkej syntéze *Dejín Slovenska IV. (od konca 19. stor. do roku 1918)*. Po novembri 1989 sa stal prvým porevolučným riaditeľom ústavu. Popri manažerských aktivitách sa aj naďalej zúčastňoval vedeckého života, publikoval a zostavoval práce na rôzne témy. Spomeniem len niektoré knižné tituly: *Kolejáci : slovenskí študenti v Štefánikovej koleji v Prahe; Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945); Muži deklarácie; Slovenské dejiny; Ztroskotání spolužití : Češi, Němci, Slováci v první republice 1918–1939; Dejiny Slovenska; Štefánik a Janin : príbeh priateľstva; Kronika 20. storočia; Bratislava 1939–1945 : mier a vojna v meste; Vademecum súčasných dejín – Slovensko; O historiografii a spoločnosti; Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848–1992; Ladislav Novomestský-Meakulpínsky a zápas o moderné Slovensko; Spoločnosť na Slovensku v dlhom 19. storočí*; ďalej spoluautorstvo a prípravu rozsiahlej publikácie *Dejiny Slovenskej akadémie vied* či iniciovanie edície *Slovensko v 20. storočí* a príprava jej dvoch zväzkov, ako aj editorstvo množstva konferenčných zborníkov a kolektívnych monografií k dejinám Slovenska v 19.–20. storočí. Obzvlášť početné sú aj jeho zahraničné publikačné a editorské výstupy, mnohé súvisiace s prácou v Česko-slovenskej komisii historikov a Česko-slovensko-nemeckej komisii historikov. Kováč je aj zostavovateľom a spoluautorom anglickojazyčných dejín Slovenska, ktoré v roku 2013 pod názvom *Slovakia in History* vydalo Cambridge University Press.

Z vyššie napísaného vyplýva, že stredobodom záujmu Dušana Kováča sú moderné a súčasné dejiny Slovenska v širších medzinárodných súvislostiach, problematika nemeckej národnostnej menšiny, česko-slovenských vzťahov a dejiny historiografie a historického myslenia. Dlhodobou sa zaoberá osudmi a dielom významných politikov (Masaryk, Štefánik, Hodža atď.). A hlavne, pracoval na viacerých syntézach dejín Slovenska. V jeho ponímaní „dejiny Slovenska sú dejinami tohto teritória a dejinami ľudí, ktorí na tomto teritórii žili.“ Pričom je dôležité zohľadňovať aj historické štátne rámce, ktoré formovali život na danom území, t. j. nevytrhávať dejiny Slovenska z kontextu uhorských dejín, alebo dejín československých.² Profiluje sa ako koncepčný liberálny historik, s veľkým presahom k medzinárodnopolitickým témam.

2 Tamže, s. 155.

Manažér vedy

Široký rozhľad, znalosť jazykov, ale aj medzinárodné kontakty predstavovali silný vstupný kapitál aj na pole manažmentu vedy. Kováč sa stal prvým ponovembrovým riaditeľom HÚ SAV, ktorý si dal za úlohu „*odideologizovať vedu*“.³ Umožniť slobodný kritický výskum dovtedy režimom tabuizovaných a oficiálnou marxisticko-leninskou doktrínou deformovaných tém. Zároveň prostredníctvom svojich kontaktov otváral možnosti komunikácie so západnou historiografiou. Tejto úlohy sa zhostil veľmi aktívne, keď nadviazal resp. prehĺbil spoluprácu s viacerými významnými vedeckými inštitúciami či odborníkmi na región strednej a východnej Európy. Aktívne pôsobí vo viacerých medzinárodných komisiách historikov a bol dokonca menovaný za zahraničného člena Maďarskej a Rakúskej akadémie vied, korešpondujúceho člena britskej Kráľovskej historickej spoločnosti (The Royal Historical Society) v Londýne a členom medzinárodného vedenia Collegium Carolinum v nemeckom Mníchove.

Zásadné sú v tomto smere jeho aktivity na poli svetových historických kongresov – zúčastnil sa všetkých od roku 1990, t. j. celkom 6-krát, naposledy v roku 2015 v Číne, ako aj rôznych medzinárodných historických komisií. Na týchto miestach reprezentoval slovenskú historiografiu, ale aj vytváral publikačné možnosti pre iných. S tým súvisí aj fakt, že v rokoch 1990–2011 viedol Slovenský komitét historikov. V období 2011–2016 bol zas zvolený za predsedu Slovenskej historickej spoločnosti, v rámci ktorej sa mu podarilo naštartovať obrodný proces a došlo k posilneniu a omladeniu členskej základne.

Z hľadiska kariérneho je nutné pripomenúť aj Kováčove pôsobenie v najvyšších orgánoch SAV. V rámci práce na Predsedníctve SAV výrazne vplýval na vednú politiku celej akadémie, napr. smerom k decentralizácii a zohľadňovaniu špecifik jednotlivých vedných oborov v procese hodnotenia ich publikačných výstupov, čo je neustále aktuálna téma. Nekompromisné postoje zastával v čase vlády Vladimíra Mečiara, keď sa objavili snahy včleniť Historický ústav a Ústav slovenskej literatúry SAV pod Maticu slovenskú. V rokoch 1998–2005 bol vedeckým sekretárom SAV, ktorý bol zodpovedný za zahraničné styky, výstavnú činnosť či medzinárodné projekty. Neskôr pôsobil vo funkcii podpredsedu SAV pre 3. oddelenie vied (humanitné a spoločenské vedy).

3 Tamže, s. 88.

Verejný intelektuál

Pre bežnú verejnosť predstavuje Dušan Kováč jednu z najvýraznejších, resp. najvyprofilovanejších tvárí slovenskej historiografie. Jeho články a rozhovory s ním sa už desiatky rokov pravidelne objavuje na stránkach tlačných médií, v rozhlase a v televízii. V scenároch výstav a dokumentárnych filmov predstavuje významného garanta kvality. Inokedy zas jeho polemický hlas zasahuje do verejných diskusií o dejinách, kultúre a politike.

Nepochybne k tomu prispeli už spomenuté významné funkcie, ktoré zastával, ako aj to, že ho verejnosť aj novinári často identifikovali aj ako „prezidentovho brata“. Osobne si však myslím, že v tomto smere zohrávala dôležitejšiu úlohu ochota a schopnosť Kováča zapájať sa do takýchto diskusií. Osvedčil sa ako dobre pripravený a zároveň zaujímavý rečník, s jasným hodnotovým ukotvením. A aj preto mu chodili stále nové pozvánky na účasť na rôznych verejných fórach. Jeho častá prítomnosť v médiách nastavuje zároveň aj zrkadlo mnohým historikom a historičkám, ktorí nejavili o popularizáciu vlastných výskumov dostatočný záujem, ba neraz sa vyslovene vyhýbali verejným diskusiám. Dušan Kováč sa ich nebál a nebojí dodnes.

V rámci popularizácie dejín neodmietal ani rôzne prednášky a diskusie pre širokú verejnosť, predovšetkým pre učiteľov a žiakov, s cieľom prispieť k výchove ku kritickému poznaniu a uvažovaniu o minulosti aj súčasnosti. S výučbou dejepisu súvisí aj jeho angažmán pri diskusiách o podobe učebníc dejepisu, do ktorých vstupoval ako autor sady učebníc pre základné školy. V roku 2004 sa podieľal na vydaní knihy *Obrazopis sveta*, obsahujúcej fotografie z originálnych (aj neznámych) negatívov, ktoré nasnímal M. R. Štefánik atď.

Ak by som chcel čo i len základne zmapovať k čomu všetkému sa Dušan Kováč verejne vyjadril, vznikol by siahodlhý zoznam, ktorého napísanie by si vyžadovalo nemálo času. Upozorním preto len na niekoľko tém, ktorým sa dlhodobo venoval. Najdiskutovanejšie témy, ktoré pravidelne rezonujú až do súčasnosti, súviseli s vývojom slovenskej historiografie a so vzťahom k časti tzv. exilovej historiografie. Za svoje názory a postoje vo vzťahu k tzv. kauze Ďurica, spojenej s pretláčaním neoludáckych názorov na stredné školy, bol Kováč pravidelne (veľmi nekorektne) titulovaný „bolševickým historikom“. Silne rezonovali aj jeho vyjadrenia smerom ku kritikej reflexii porevolučnej slovenskej nacionalistickej mýtotorby. Tu spomeniem napríklad kauzu tzv. Lex Hlinka. Pravidelne sa vyjadroval k otázke vzniku a existencie Československa, napríklad v kontexte pripomínania si 28. a 30. októbra 1918 ako štátneho sviatku, čo súviselo aj s neustálymi a neúspešnými snahami niektorých zákonodarcov tento sviatok uzákoníť. V tomto kontexte sa pravidelne vyjadroval aj k historickým

osobnostiam, obzvlášť rád k M. R. Štefánikovi a T. G. Masarykovi, resp. k Andrejovi Hlinkovi či Jozefovi Tisovi. S jeho názormi sa ľudia mohli oboznámiť aj v kontexte rôznych aktuálnych tém z oblasti česko-slovenských, slovensko-maďarských a československo-nemeckých vzťahov, či už išlo o menšinové témy, otázku vzniku ČSR či Trianonu, o medzinárodnú politiku atď.

Napriek tomu, že o aktívnu účasť v politickom zápase dlhodobo nejaví záujem, svoju erudíciu využíval aj ako poradca prezidenta Kováča alebo niektorých významných politikov: Mikuláša Dzurindu, Eduarda Kukana či Milana Kňažka.

Záverom

Moje riadky samozrejme ilustrujú len niektoré segmenty mimoriadne plodného profesionálneho života historika Dušana Kováča, ktorý bol za svoju prácu v roku 2003 ocenený aj Pribinovým krížom II. triedy a v roku 2004 získal prestížnu Herderovu cenu. Teraz v marci 2022 ho za doterajší vedecký prínos ocenila Slovenská akadémia vied Ďakovným listom Predsedníctva SAV. Môj očividne len tézovitý výber aktivít, funkcií a domácich aj zahraničných ocenení ukazuje, že Dušan Kováč mal a stále má veľký vplyv na formovanie slovenskej historiografie.

Napriek tomu, že som sa sústredil výlučne na témy spojené s pracovnými aktivitami Dušana Kováča, bol by som nerád, ak by sme jeho osobu redukovali len na jeho profesionálnu kariéru. Práve naopak, aj v našej spoločnej knihe som sa snažil poukázať na jeho iné dlhodobé záujmy a aktivity. Či už to je vzťah ku krásnej literatúre, v rámci čoho sa aj autorsky zviditeľnil, naposledy beletriou *Virtuálny faun*, ale pozoruhodný je aj jeho dlhodobý záujem o umenie, hudbu, prírodu, šport a turistiku. Až pri zohľadnení týchto elementov sa nám pred očami zjaví skromná, ale zdravo sebavedomá a všestranná osobnosť človeka, ktorý priamo alebo nepriamo vplýval a formoval aj naše životy.